

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено аналізу підходів до структури професійної компетентності в зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях. На основі провідних європейських та американських джерел зроблено спробу розкрити зміст структури професійної компетентності майбутнього психолога.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна компетентність майбутнього психолога, психолого-педагогічні дослідження, підходи до поняття професійної компетентності, структура професійної компетентності, компоненти професійної компетентності.

Актуальність дослідження. В умовах розбудови новітньої української держави неминучими є глибокі перетворення в усіх сферах нашого суспільства. На основі підтримання Україною ідей провідних світових освітніх процесів відбувається динамічне реформування системи вищої освіти. Соціально-економічні зміни в сучасній Україні, пов'язані з процесами глобалізації та інтеграції до європейських економічних структур, переходом до інформаційного суспільства, впливають не лише на загальні перспективи розвитку економіки, а й висуюють принципово нові вимоги до всіх її учасників, зокрема до їхньої професійної компетентності [5].

Саме від фахівця та його професійної компетентності залежить конкурентоспроможність підприємства чи закладу на ринку товарів чи послуг. Отже, постає питання формування та розвитку професійної компетентності фахівця, який буде спроможний відповідати на сучасні запити суспільства та економічні виклики, під час здобуття ним вищої освіти. Ключовим моментом при цьому є точність та адекватність розуміння самої сутності професійної компетентності, що дасть змогу відповідно організувати навчальний процес у вищих навчальних закладах [8].

Постановка проблеми в загальному вигляді. Перед тим як перейти до детального розгляду структури професійної компетентності, зважаючи на зарубіжні психолого-педагогічні дослідження, слід зупинитися на власне самому понятті «компетентність», а також спорідненому з ним понятті «компетенція».

Термін «компетентність» є досить широко-вживаним у сучасній педагогічній науці і практиці, це відповідно відображає актуальні тенденції щодо змін у процесі професійної освіти під

впливом факторів навколишнього середовища, в нашому випадку – вимог виробничого і соціального середовища до рівня фахової підготовки спеціалістів. Більшість зарубіжних джерел з цієї проблематики є англійськими, тому заслуговує на увагу той факт, що в сучасній англійській мові наявне тільки поняття «компетенція», тож в англійських джерелах під поняттям «компетентність» мається на увазі фактична сукупність компетенцій. Тому варто зупинитися на проблемі коректного вживання зазначених вище понять.

Відповідно до останнього, 6-го, видання британського енциклопедичного словника (Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE)) 2015 р., поняття «компетенція» достатньо лаконічно трактується як «здатність робити щось добре» [15].

Всесвітньовідома енциклопедія «Encyclopedia Britannica» подає декілька варіантів розуміння поняття «компетенція» залежно від сфери вжитку. У царині соціальних наук це поняття подається як «наміри та смисли, пов'язані з поведінкою, впливом основних структур суспільства та ресурсів, здатність приймати та повідомляти рішення» [12].

Проаналізувавши для порівняння вживання понять «компетенція» та «компетентність» у вітчизняних енциклопедичних та словникових джерелах, ми дійшли висновку, що вони співвідносяться між собою як достатньо близькі, а часом й аналогічні. Термін «компетенція» запозичений із латинської мови через Польщу і в перекладі означає «відповідність, узгодженість». Так, відповідно до останнього видання (2012 р.) етимологічного словника української мови, похідний термін «компетенція» пояснюється через поняття «компетентний», тобто «обізнаний у певній галузі» [3].

Тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела розглядає компетентність як певну суму знань особистості, яка дає їй змогу судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку [1].

Проте, виходячи з поширених у вітчизняній науці мовних стереотипів та з метою однозначності подальших наукових розвідок, ми вважаємо, що слід розмежувати ці поняття. Так, компетенція традиційно в українських наукових дослідженнях вживається у значенні «коло повноважень», тоді як компетентність пов'язується здебільшого з кваліфікованістю, обізнаністю, авторитетністю.

Тому в сенсі психолого-педагогічних досліджень, на нашу думку, доцільно користуватися саме терміном «компетентність» – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих особистістю в процесі навчання.

Переходячи до проблематики суто професійної компетентності, варто відзначити, що в сучасному світі питання професійної компетентності, компетентності фахівця певної галузі, освіти, орієнтованої на набуття професійної компетентності, перебуває в полі зору культурно-освітніх міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО. Один з провідних міжнародних експертів ЮНЕСКО в галузі освіти, колишній міністр освіти Франції, Жак Делор у своїй доповіді сформулював так звані «чотири стовпи», на яких стоїть освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити. Як зазначав Жак Делор, одне із згаданих вище понять складається з того, щоб «навчитися робити, для того щоб набути не тільки професійну кваліфікацію, а й значно ширше – компетентність, яка надає можливість долати різноманітні численні ситуації та працювати в групі» [8].

Метою нашої статті є аналіз підходів до розуміння поняття і структури професійної компетентності в зарубіжній психолого-педагогічній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на специфіку цього питання, яке включає психолого-педагогічні, дидактичні, організаційні та інші аспекти, до наукових пошуків ХХ століття в цьому напрямі належать праці про філософську основу освітньої діяльності як системи, процесу Б. Бім-Бада, Б. Гершунського, С. Гессена; психологічні основи досліджень становлять ідеї особистісно-діяльнісного підходу К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, О. Петровського, С. Рубінштейна; педагогічними умовами дослідження є концептуальні основи компетентнісного підходу Г. Маркової, Дж. Равена;

теорії навчальних задач Г. Балла, Ю. Машбиця; професійної освіти – Н. Олександрової, П. Лузана, В. Манька та ін.

В останні роки в педагогічній та психологічній науці зарубіжних країн поняття «професійна компетентність» розглядається з різних наукових підходів: особистісно-діяльнісного (Л. Анцифорова, С. Борисова, В. Бодров, М. Молоканов, Р. Шакуров); системно-структурного, культурологічного (Т. Буякас, Д. Оборіна, А. Пятінін, В. Шадріков), акмеологічного (К. Абульханова, А. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Лаптев).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення, сформульованого Міжнародним департаментом стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)), професійна компетентність – це «спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу» [8]. При цьому поняття професійної компетентності містить набір навичок, знань і вмінь, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі.

Аналіз зарубіжних наукових досліджень свідчить про наявність ґрунтовних теоретико-практичних напрацювань щодо організації та сутності процесу набуття професійної компетентності, при цьому достатньо розробленими є власне структурні компоненти професійної компетентності як системного явища, проте потрібне подальше дослідження їхнього змісту.

Британські дослідники другої половини ХХ ст. Кріс Арджиріс (Chris Argyris) та Дональд Шон (Donald Schon) у праці «Теорія на практиці: підвищення професійної ефективності», що побачила світ у Оксфорді у 1974 році, зазначають, що «професійна компетентність, насамперед, має базуватися на здатності адекватно реагувати на нові ситуації в професійній діяльності, вмінні ефективно поводитися в практичних ситуаціях, враховуючи клієнт-орієнтований підхід» [10]. Дослідники висловлювали стурбованість тим фактом, що на ті часи здобуття певної професії не означало автоматично ефективної професійної діяльності в практичній площині. Також зазначали, що нагальною є перебудова системи професійної освіти відповідно до потреб практичної професійної діяльності. Розроблена британськими вченими теорія стала відправною точкою для сучасних зарубіжних досліджень сутності професійної компетентності.

Американські дослідники Р. Епштейн (Ronald M. Epstein) та Е. Гандерт (Edward M. Hundert)

у статті «Визначення та оцінка професійної компетентності» зазначають, що «ключовими компонентами професійної компетентності обов'язково мають бути вміння керувати своїм робочим часом, набуття експертних навичок, вміння сформулювати стратегію самонавчання та професійного вдосконалення, організувати колективну роботу, бути лідером за певних обставин» [13].

У дослідженні «Оцінка професійної компетентності: від методів до програм» Департаменту освітнього розвитку Маастрихтського університету (Нідерланди) К. Влутин (Cees P. M. Van Der Vleuten) та Л. Шувірх (Lambert W. T. Schuwirth) на початку 2000-х років дійшли висновку, що використання «методів адекватної оцінки та самооцінки набуття певного рівня професійної компетентності безпосередньо впливає на її подальше формування. Тобто вимірювання рівня професійної компетентності є неодмінною умовою її набуття» [16].

Британські дослідники, радники Департаменту освіти та зайнятості Великої Британії Дж. Чіверс (Geoff Chivers) та Г. Чітем (Graham Cheetham) у спільній науковій праці «На шляху до цілісної моделі професійної компетентності» підтвердили гіпотезу про те, що найдієвішою моделлю професійної компетентності є та, яка «зводить воедино цілу низку різних поглядів на професійну компетентність, визнаних у рамках професійних освітніх програм», тобто поняття професійної компетентності, на їхню думку, має охоплювати максимально можливий набір навичок, знань та вмінь [11].

У науковій праці «Оцінка професійної компетентності» професор Віконсинського університету М. Кейн (Michael T. Kane) наголошує на тому, що «детальна розробка структурних компонентів професійної компетентності забезпечує можливості для адекватної оцінки її набутого рівня. Таким чином, чітке структурування компонентів професійної компетентності – надскладне завдання, складність якого безпосередньо пов'язана з неоднозначністю компонентів професійної компетентності, які можуть суттєво відрізнятися залежно від галузі діяльності [14].

Продовженням розробок у цьому напрямку є праця колективу американських дослідників на чолі з К. Елісоном (Kevin W. Allison) «Людська різноманітність і професійна компетентність», предметом якої є проблема набуття професійної компетентності майбутніми психологами. На думку авторів, професійна компетентність майбутнього психолога має містити різні компоненти, залежно від того, наприклад, з якими групами населення має працювати психолог,

запорукою цього є застосування тренінгових технологій навчання майбутніх фахівців-психологів [9].

Доктор психологічних наук, академік РАН І. Зімня у своєму дослідженні в рамках розгляду ключових компетенцій як складових компетентності та нової парадигми результатів освіти виокремлює такі рівні компетентності, що стосуються професійної діяльності, при цьому кожний рівень складається з низки компонентів:

1) компетентність пізнавальної діяльності (постановка та вирішення пізнавальних завдань, нестандартні рішення, створення та вирішення проблемних ситуацій, продуктивне та репродуктивне пізнання, дослідження, інтелектуальна діяльність);

2) компетентність власне діяльності (гра, навчання, праця, засоби та способи діяльності, зокрема планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтація в різних видах діяльності);

3) компетентність інформаційних технологій (прийом, переробка та поширення інформації, перетворення інформації шляхом читання та конспектування, мультимедійні технології, технології ЗМІ, комп'ютерна грамотність, володіння інтернет-технологіями) [2].

Т. Соколова (Брестський університет, Республіка Білорусь) основну увагу приділяє мотиваційному компоненту структури професійної компетентності, який є можливим виключно за умови зростання внутрішньої мотивації фахівців за рахунок активної та проактивної позиції в практичній діяльності. Поняття «професійна компетентність» розкривається крізь призму поняття «професійна спрямованість». Дослідниця констатує, що «професійна компетентність є системою переважаючих мотивів у професійній діяльності, ціннісних орієнтацій, інтересів та професійних намірів» [6].

О. Новіков розглядає поняття «компетентність» як альтернативу поняття «професіоналізм» і відзначає, що нині все частіше під час оцінювання ділових якостей замість поняття «професіоналізм» використовується «компетентність». Перше поняття, на його думку, належить до технологічної підготовки. Друге – включає зміст надпрофесійного характеру, компоненти якого називають «базисні кваліфікації». Це такі якості особистості, як самостійність дій, творчий підхід до будь-якої справи, готовність постійно оновлювати знання, гнучкість розуму, готовність до системного й економічного мислення, уміння вести діалог, співпрацювати в колективі, спілкуватися з колегами [4].

На думку М. Чошанова, «компетентність – принципово нова якість професійної підготовки». Він наводить приклад з досвіду прийому на роботу співробітників американськими фірмами, коли претендентові можуть відмовити в одержанні місця тільки тому, що його компетентність перевищує необхідну на певну вакансію. Цей термін здебільшого вживається інтуїтивно. Зазвичай ним виражають високий рівень кваліфікації і професіоналізму фахівця. Науковець вважає, що компетентність як специфічна якість сукупності професійних знань і вмінь виражається в такому: 1) компетентна людина постійно оновлює свої знання і вони є оперативними та мобільними; 2) компетентність припускає вміння обирати оптимальні рішення, аргументувати вибір, відкидати помилкові шляхи, тобто мати критичність мислення; 3) компетентність включає як змістовий – знання, так і процесуальний – уміння, компоненти. Треба не тільки знати суть проблеми, але й уміти вирішувати її практично, причому оптимальним способом, тобто гнучкість методу є обов'язковою характеристикою компетентності. Таким чином, на переконання М. Чошанова, зміст поняття «компетентність» містить у собі такі основні

ознаки: мобільність знань, критичність мислення, гнучкість методу [7].

Отже, зарубіжні дослідження щодо поняття «професійна компетентність» дають змогу зробити висновок про існування чималої кількості різноманітних підходів до його визначення та змістового наповнення.

У результаті проведеного аналізу наукових джерел виявлено, що професійна компетентність у зарубіжній науці розглядається найчастіше як сукупність особистісних якостей і здібностей суб'єкта професійної діяльності, його професійних знань, компетенції та досвіду, що дають змогу брати участь у виробленні та прийнятті ефективних рішень й успішно здійснювати професійну діяльність.

Висновки

Характерними ознаками професійної компетентності, на думку більшості зарубіжних науковців, є прагнення до постійних змін, орієнтація на майбутнє, вияв лідерських якостей, уміння здійснювати вибір у конкретній ситуації, мотивація до неперервної самоосвітньої діяльності.

Таблиця. Складові професійної компетентності майбутнього психолога

№ з/п	Автор	Складові
1	К. Арджиріс (Chris Argyris) Д. Шон (Donald Schon)	– здатність адекватно реагувати на нові ситуації в професійній діяльності – вміння ефективно поводитися в практичних ситуаціях
2	Р. Епштейн (Ronald M. Epstein) Е. Гандерт (Edward M. Hundert)	– вміння керувати своїм робочим часом – набуття експертних навичок – вміння сформулювати стратегію самонавчання та професійного вдосконалення – вміння організувати колективну роботу – вміння бути лідером за певних обставин
3	Дж. Чіверс (Geoff Chivers) Г. Чітем (Graham Cheetham)	– максимально можливий набір навичок, знань та вмінь
4	К. Елісон (Kevin W. Allison)	– різні компоненти, залежно від того, наприклад, з якими групами населення має працювати психолог
5	І. Зімня	– компоненти пізнавальної діяльності – компоненти діяльності – компоненти інформаційних технологій
6	Т. Соколова	– мотиви професійної діяльності – ціннісні орієнтації – інтереси – професійні наміри
7	А. Новіков	– самостійність дій – творчий підхід до будь-якої справи – готовність постійно оновлювати знання – гнучкість розуму – готовність до системного й економічного мислення – уміння вести діалог – уміння співпрацювати в колективі – уміння спілкуватися з колегами
8	М. Чошанов	– мобільність знань – критичність мислення – гнучкість методу

За даними досліджень, проаналізованих у нашій статті, «професійна компетентність» – це готовність і здатність цілеспрямовано діяти відповідно до вимог, методично організовано і самостійно вирішувати завдання і проблеми, а також оцінювати результати власної діяльності; встановлений формальними кваліфікаційними вимогами, сформований суспільною практикою обсяг знань і вмінь, потрібний для успішного виконання суб'єктом суспільно значущих завдань. Інакше кажучи, це пов'язані з предметом праці навички, відповідні методи і технічні прийоми, властиві різноманітним галузям діяльності. Професійні якості і різні види компетентності, що входять до структури професійної компетентності та органічно в ній поєднуються, становлять основу особистісно-професійного зростання фахівців та їхнього професійного успіху.

В Україні формування професійної компетентності повинно здійснюватися з урахуванням опанування вже діючих компетенцій, а також впливу на рівень професійної підготовки спеціалістів економіки кризового періоду. Тобто, крім суто технологічної складової, сучасний спеціаліст повинен бути компетентним в організації справи, мати високий ступінь мотивації досягнення компетентних переваг у конкурентній боротьбі, бути психологічно стійким тощо. Звісно, це потребує уважного вивчення можливостей запровадження цих елементів у систему професійної підготовки, зокрема й майбутніх психологів.

Статтю виконано в рамках розробки науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки НаУКМА «Психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ».

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпін'я : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Эксперимент и инновации в школе. – 2009. – № 2. – С. 7–14.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Т. 3 : Кора – М / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – К. : Наук. думка, 2012. – 552 с.
4. Новиков А. М. Интеграция базового профессионального образования / А. М. Новиков // Педагогика. – 1996. – № 3. – С. 3–8.
5. Оліфіра Л. Проблема формування управлінської компетентності керівників закладів освіти в психолого-педагогічних дослідженнях [Електронний ресурс] / Л. Оліфіра. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10olippr.pdf>. – Назва з екрана.
6. Соколова Т. В. Мотивационная сфера личности как компонент ее профессиональной направленности [Электронный ресурс] / Т. В. Соколова. – Режим доступа: http://lib.brsu.by/sites/default/files/Соколова_Мотивационная_сфера.pdf. – Загл. с екрана.
7. Чошанов М. П. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. П. Чошанов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 21–27.
8. Шовкун Л. М. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності викладачів вищих аграрних навчальних закладів [Електронний ресурс] / Л. М. Шовкун. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/5429/1/Shovkun.pdf>. – Назва з екрана.
9. Allison K. W. Human diversity and professional competence: Training in clinical and counselling psychology revisited [Electronic resource] / K. W. Allison. – Mode of access: <http://psycnet.apa.org/journals/amp/49/9/792/>. – Title from the screen.
10. APA PsycNET. American Psychological Association [Electronic resource]. – Mode of access: <http://psycnet.apa.org>. – Title from the screen.
11. Cheetham G. Towards a holistic model of professional competence [Electronic resource] / G. Cheetham, and G. Chivers. – Mode of access: <http://www.citethisforme.com/topic-ideas/life-sciences/WBL%20Compentecy%20based%20assessment%20in%20a%20youth%20work%20setting-8493459>. – Title from the screen.
12. Encyclopedia Britannica [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.britannica.com>. – Title from the screen.
13. Epstein R. M. Defining and Assessing Professional Competence [Electronic resource] / Ronald M. Epstein, MD ; Edward M. Hundert, MD. – Mode of access: <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=194554>. – Title from the screen.
14. Kane M. T. The Assessment of Professional Competence [Electronic resource] / Michael T. Kane. – Mode of access: <http://ehp.sagepub.com/content/15/2/163.short>. – Title from the screen.
15. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/competence>. – Title from the screen.
16. Vleuten C. P. M. Van Der. Assessing professional competence: from methods to programmes [Electronic resource] / Cees P. M. Van Der Vleuten and Lambert W. T. Schuwirth. – Mode of access: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2929.2005.02094.x/abstract>. – Title from the screen.

I. Levynska

THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PSYCHOLOGISTS: A FOREIGN THEORETICAL EXPERIENCE

The article analyzes the approaches to the structure of professional competence in foreign psychological and pedagogical research. Our research is based on leading European and American sources which attempt to reveal the contents of the structure of professional competence of future psychologists. The term “portfolio” has been used in the world teaching science from the 1980s of the twentieth century. Term “portfolio” is understood as a set of specific activities, tasks, documents by a particular author who presents his/her achievements. The portfolio is “the expert folder” or “the expert box”.

According to some researchers, a student portfolio is a systematic collection of student work and related material that depicts the student's activities, accomplishments, and achievements in one or more subjects. The collection should include evidence of the student's reflection and self-evaluation, guidelines for selecting the portfolio contents, and criteria for judging the quality of the work. The goal is to help students assemble portfolios that illustrate their talents, represent their writing capabilities, and tell their stories of school achievement.

The key issues of most researchers are the content and the structure of the portfolio, the methods of its creation, and the formation of professional qualities of psychologists that will enable the idea of the level of professional competence, individual progress, strengths and weaknesses of a specialist. Also, additional aspects of portfolio tools require detailed consideration of some features of creating a portfolio. For example, it will be an individual influence on creating and using portfolio, tools of availability, monitoring schemes of the portfolio program.

The process and product portfolios represent the two major types of portfolios. A process portfolio documents the stages of learning and provides a progressive record of student growth. A product portfolio demonstrates mastery of a learning task or a set of learning objectives and contains only the best work. Teachers use process portfolio to help students identify learning goals, documents progress over time, and demonstrate learning mastery. In general, teachers prefer to use process portfolios because they are ideal for documenting the stages that students go through as they learn and progress.

Keywords: professional competence, professional competence of a psychologist, psychological and pedagogical research approaches to the concept of professional competence, professional competence structure and components of professional competence.

Матеріал надійшов 23.06.2016

УДК 159.99

Макаренко О. М., Голубєва М. О., Андрейчева А. О.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА РОДИН МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті розкрито поняття батьківства в його психологічному аспекті, проаналізовано важливість відповідального підходу та психологічної готовності батьків під час вступу їхньої дитини в перший клас.

Ключові слова: батьківство, психологічна готовність батьків, молодший шкільний вік, першокласник, адаптація, психологічний супровід.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. В основних положеннях Державної національної програми «Освіта» та Державної програми «Вчитель» зазначено, що забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття

освіти, забезпечення в кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особи є пріоритетними завданнями.

Практично кожна людина стає батьком або матір'ю, а якість виховання, сімейної взаємодії